

UV RAPPORT 2012:150

ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING I FORM AV ANTIKVARISK KONTROLL

Grebo gamla kyrkogård

Inför dragning av ny elkabel

Östergötland

Åtvidabergs kommun

Grebo socken

Fastighet Lundby 1:1, Grebo 2:1 och Melskog 1:1

RAÄ 53 gravfält, 54 ödekyrkogård, 181 stensättning,
183 boplatser och 185 kvarn

Dnr 422-01387-2009

Johan Stenvall

UV RAPPORT 2012:150

ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING I FORM AV ANTIKVARISK KONTROLL

Grebo gamla kyrkogård

Inför dragning av ny elkabel

Östergötland

Åtvidabergs kommun

Grebo socken

Fastighet Lundby 1:1, Grebo 2:1 och Melskog 1:1

RAÄ 53 gravfält, 54 ödekyrkogård, 181 stensättning,

183 boplatser och 185 kvarn

Dnr 422-01387-2009

Johan Stenvall

Riksantikvarieämbetet
Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Öst)
Roxengatan 7
582 73 Linköping
Tel 010-480 81 40
Fax 010-480 81 73

e-post uvost@raa.se
e-post fornamn.efternamn@raa.se
www.arkeologiuv.se

© 2012 Riksantikvarieämbetet
UV Rapport 2012:150

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Gävle 2012. Medgivande I 2012/0744.
Kartor är godkända från sekretessynpunkt för spridning. Lantmäteriet 2012-09-14. Dnr 601-2012/3668.

Grafisk form Britt Lundberg
Kartografi Lars Östlin
Foto Johan Stenvall
Utskrift E-print, Stockholm 2012

Omslagsbild Grebo nya kyrka fotograferad från platsen för Grebo gamla kyrka. Närmast kameran syns del av grundmuren från gamla kyrkan och det symboliska korset som upprättats på dess plats. Från söder. Foto Johan Stenvall.

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	7
Syfte	7
Topografi, kulturmiljö och fornlämningsmiljö	7
Tidigare undersökningar	7
Frågeställningar	8
Metod och genomförande	8
Resultat	8
Åkerytan	8
På Grebo gamla kyrkogård	10
Summering	11
Åtgärdsförslag	12
Referenser	12
Litteratur	12
Arkiv	12
Administrativa uppgifter	13
 Bilaga 1. Anläggningsbeskrivningar	 14

Fig 1. Karta över Östergötland med platsen för undersökningen markerad.

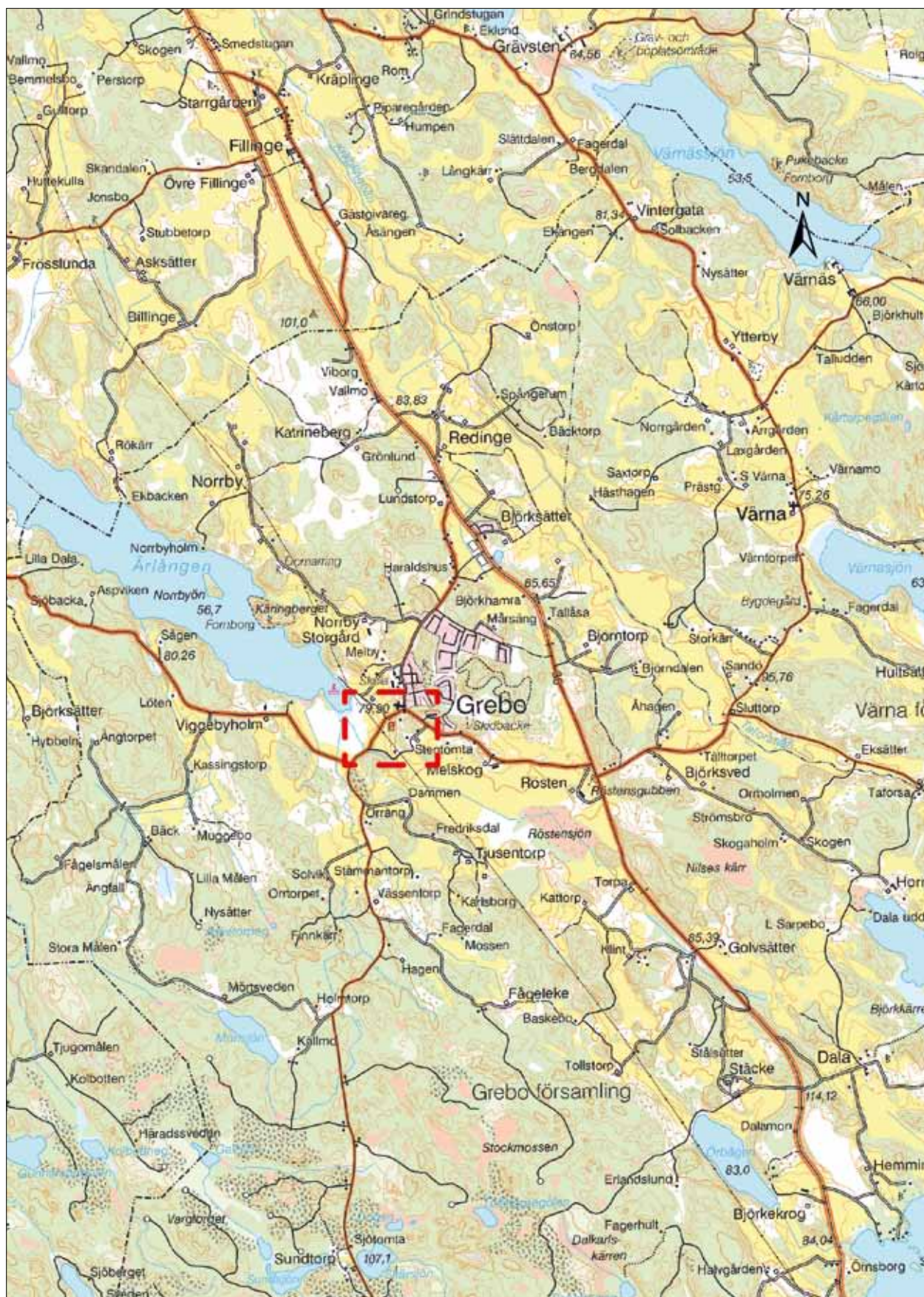

Fig 2. Utdrag ur Gröna kartan med undersökningsområdena markerade. Skala 1:50 000.

Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten, UV, är en uppdragsfinansierad del av Riksantikvarieämbetet som i huvudsak genomför arkeologiska undersökningar efter beslut enligt Lag (SFS 1988:950) om kulturminnen m m. Uppdragsverksamheten utför även konsultuppdrag i form av utredningar, kulturmiljöanalyser och planeringsunderlag. Den arkeologiska uppdragsverksamheten har ingen myndighetsfunktion.

Arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll

Grebo gamla kyrkogård – inför dragning av ny elkabel

Sammanfattning

Mellan den 3031 januari 2012 utförde Riksantikvarieämbetet, UV Öst, en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll vid Grebo gamla kyrkogård, inom fastigheterna Lundby 1:1, Grebo 2:1 och Melskog 1:1, Grebo socken, Åtvidabergs kommun, Östergötland. Arbetet utfördes på grund av att PSN Kraftkonslut AB hade för avsikt att förlägga en ny elkabel i Grebo samhälle. Kabeln skulle förläggas i närheten av gravfältet RAÄ 53:1, en förmodad boplatz RAÄ 183:1, en stensättning RAÄ 181:1 och passera över Grebo gamla kyrkogård RAÄ 54:1. Den moderna vägen förbi nuvarande kyrka och i riktning västerut har anlagts rakt över den gamla kyrkogårdens nordvästra hörn. En liten del av kyrkogårdshörnet finns kvar norr om vägen (fig 3).

Området runt gravfältet RAÄ 53:1 är kraftigt skadat av en på 1850-talet anlagd grustäkt. I denna del förlades elkabeln norr om gravfältet i en av täktens urgrävningar. På åkerytan söder om kyrkogården förlades fyra sökschakt. I ett av schakten påträffades ett stråk av brunsvart homogen jord, A241, cirka 0,2 m tjockt. En eventuell hård A237, påträffades i höjd med kyrkogårdens sydvästra hörn. Det gick inte att avgöra tillkomstsätt av detta lager men det kan sannolikt ha att göra med kyrkogårdens brukning alternativt är detta ett äldre odlingslager. I ett annat schakt påträffades en mindre stenrad, A226. Denna låg på ett djup av cirka 1 m från dagens markyta och kunde inte kopplas till någon ytterligare konstruktion.

Ett cirka fem meter långt schakt grävdes alldeles intill vägslänt på vägens södra sida och någon meter från kyrkogårdsmuren. Cirka 3–4 meter från den gamla kyrkogårdsmuren påträffades en skelettgrav (A247, A268). Kraniet och överkroppens skelettdelar verkade vara intakt. Armställning grävdes fram och konstaterades ligga över bäckenbenet (armställning C). Graven var utan kista och nedgrävningen var trång. Förmodligen blev personen begravd i svepning. På grund av armställning, bevarandegrad, svepningen och den trånga nedgrävningen är detta omständigheter som talar för att denna begravning är medeltida och i så fall troligtvis från 1300–1400-tal.

Inga skelettdelar togs upp och graven undersöktes inte i sin helhet. Undersökningen av graven avbröts efter samråd med Länsstyrelsen och exploatören. Graven återfylldes med upptagna fyllnadsmassor. Alldeles intill graven ligger en elkabel nedgrävd, förmodligen på 1980-talet. Den nya elkabeln förlades i det gamla kabelschaktet och inga ytterligare undersökningar av gravar gjordes.

Ansökan om tillstånd enligt Lag (1988:950) om kulturminnen m m ställs till länsstyrelsen, vilka beslutar i ärendet.

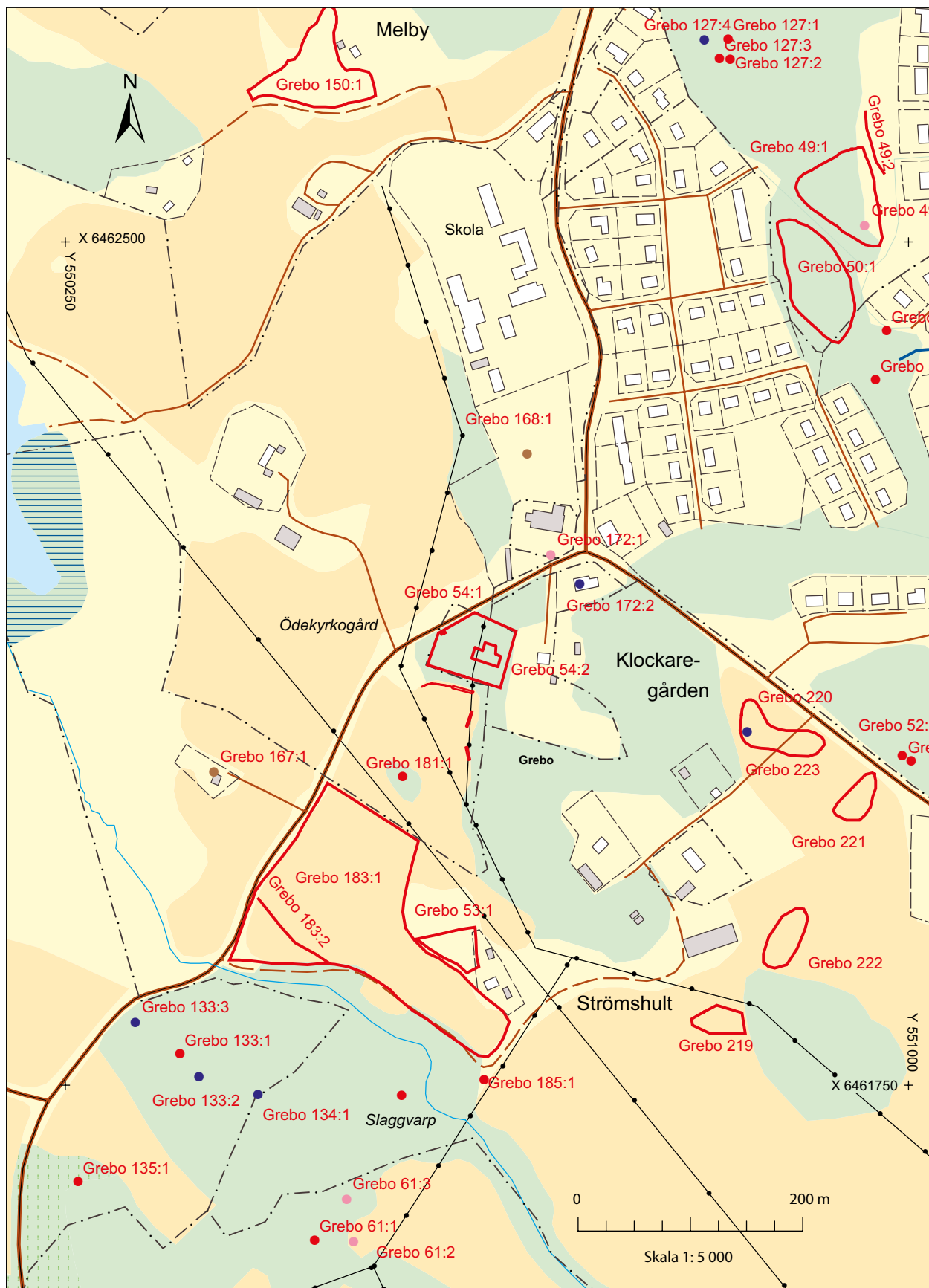

Fig 3. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med Grebo gamla kyrkogård centralt i kartan (RAÄ 54:1). Områdets kända fornlämningar är markerade. Skala 1:5000.

Bakgrund

Riksantikvarieämbetet, UV Öst fick i april 2009 ett förfrågningsunderlag från Länsstyrelsen i Östergötlands län med anledning av planerad schaktning för ny elkabel inom fastigheterna Lundby 1:1, Grebo 2:1 och Melskog 1:1, Grebo socken, Åtvidabergs kommun, Östergötland. Projektet kallades även 304117 Grebo Västra enligt uppdragsgivaren, PSN Kraftkonsult AB. Ledningsarbetet planerades dels utmed befintliga vägar och dels utmed befintliga ledningsstråk i åkermark. Ytterligare schaktning planerades för nya transformatorstationer.

Projektet blev under 2009 stoppat och under hösten 2011 aktuellt igen. Därav förlängdes beslutet av Länsstyrelsen i Östergötland och undersökningsplanen blev uppdaterad. Den arkeologiska förundersökningen i form av antikvarisk kontroll föranleddes av att arbetsföretaget skulle ske invid fornlämning RAÄ 54:1 och 54:2 som är en ödekyrkogård. I närheten ligger också RAÄ 183:1 som är en registrerad boplats med en äldre vägsträckning, RAÄ 181:1 är en stensättning (grav) som ligger ensamt på en åkerholme och RAÄ 53:1 är ett gravfält med nio synliga gravar, alla i Grebo socken, Åtvidabergs kommun.

Syfte

Syftet med den antikvariska kontrollen var i första hand att tillse att fast fornlämning berördes i så liten omfattning som möjligt. Om fornlämningar påträffades vid schaktning var avsikten att de skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras.

Topografi, kulturmiljö och fornlämningsmiljö

Området är beläget mellan cirka 55–75 m ö h och ödekyrkogården ligger cirka 300 meter öster om en vik av sjön Ärlången. Trakten är småbruten där små åkrar och bebyggelsen blandas med inslag av skogsklädda bergshöjder. Området ligger inom ett av Länsstyrelsen markerat värdefullt kulturområde, nr K30 och avser Grebo kyrkby med det öppna odlingslandskapet och fornlämningarna.

Schaktningsarbetet kunde tänkas beröra kända lämningar, i form av ödekyrkogården, RAÄ 54, en boplats, RAÄ 183, som konstaterades vid en inventering 2001 (Nilsson 2001) och en kvarnlämning, RAÄ 185. Vid denna inventering observerades skärvesten i åker norr om dåvarande utredningsområde vilket indikerar att boplatsen sträcker sig in mot det nu planerade schaktningsarbetet. I anslutning till de planerade schaktningsarbetena finns ytterligare kända lämningar bland annat en stensättning, RAÄ 181 och ett gravfält med nio synliga gravar, RAÄ 53. I närområdet finns också en slagghvarp, RAÄ 132 (fig 3).

Tidigare undersökningar

Grebo gamla kyrka är undersökt på 1950-talet av Åke Nisbeth (Nisbeth 1963). Vid denna undersökning frilades kyrkans grundmurar som dokumenterades och konserverades. Grebo gamla kyrka övergavs under andra halvan av 1700-talet då den nya kyrkan uppfördes mellan åren 1772–73 (Nisbeth 1963:194). I Nisbeth:s dokumentation nämns inget om undersökning av gravar på kyrkogården varför det är sannolikt att några sådana inte undersöktes. Intressant nog påpekas i denna publikation att ”på grund av terrängförhållandena kunde endast en ringa del av kyrkogården användas för begravingar.” och i detta sammanhang nämns också kyrkogårdens avskärning i och med vägbygget i nordvästligaste delen, som om den inte innehållit gravläggningar (Nisbeth 1963:195). Dagens undersökning påvisade med all tydlighet att så inte är fallet.

Grebo är inom arkeologin och i äldre järnålderssammanhang även känt för sina vapengravar. Vapengravnarna hittades under 1800-talet och en av dem ska ha påträffats vid den nya, nuvarande kyrkan (fig 3). RAÄ 168:1 var en mycket rik vapengrav från äldre järnålder och hittades, enligt Oxenstierna, direkt utanför nuvarande kyrkogårdsmur (Oxenstierna 1958:116f, Nicklasson 1997:194 (nr 11)).

Det andra vapengravsfyndens exakta läge är svårt att precisera ur de äldre texterna. Det anges i fornminnesregistret till RAÄ 167 ute på det så kallade Örkällegärdet (fig 3). Att döma av Oxenstiernas beskrivning har det dock legat ett trettiotal högar i hela området mellan Örkällegärdet och upp mot torpet Strömshult. Detta torp finns kvar idag och här återfinns det lilla gravfältet RAÄ 53. Tillsammans med ytterligare en stensättning (RAÄ 181) bildar hela detta område en omfattande ursprunglig gravmiljö, och det exakta läget för de olika fynden förblir osäkert (se Oxenstierna 1958:117, Nicklasson 1997:196, nr 12).

En stor del av de gravar som ursprungligen funnits i Grebo har försvunnit, bland annat genom det redan omnämnda grustaget. Redan under 1860–70-tal uppges ett flertal gravkullar ha undersökts, framför allt av Oscar Montelius och greve Thure Bielke, i grusbacken nära Prästgården och på Örkällegärde. Även Schnittger (1912) och Cnattingius (1934) har genomfört gravundersökningar i området (Oxenstierna 1958:118f).

Ett cirka 50 000 m² stort område strax sydväst om dagens undersökningar var under 2004 föremål för en arkeologisk utredning, etapp 2 (Rolöf 2004). Vi denna utredning påträffades boplatslämningar och sönderplöjda gravar, sannolikt från äldre järnålder men också lämningar från medeltida ugnskonstruktioner.

Frågeställningar

Undersökningen skulle ge svar på frågor om det kunde finnas lämningar i anslutning till ödekyrkogården i form av gravar inom eller utanför kyrkogårdsmuren, samt svara på frågor om schaktningsarbetet berörde boplatslämningar och/eller gravar intill de kända grav- och boplatksområdena.

Metod och genomförande

Med hjälp av grävmaskin avlägsnades matjordsskiktet ned till orörd nivå och herefter användes handredskap. Plandokumentation av framtagna anläggningar skedde med hjälp av RTK-Gps och digitalkamera. Inmätningar, dokumentationsmaterial och fotografier lagras i RAÄ, UV:s dokumentationssystem Intrasis (www.intrasis.com). Dateringar har gjorts utifrån typologi och inga ¹⁴C-analyser har utförts.

Resultat

Åkerytan

Området runt gravfältet RAÄ 53:1 är kraftigt skadat av den på 1850-talet anlagda grustakten. I denna del förlades elkabeln norr om gravfältet i en av tåktens urgrävningar. På åkerytan söder om kyrkogården förlades fyra sökschakt (fig 4). I ett av schakten (S200001) påträffades ett stråk av brunsvart homogen jord, A241, cirka 0,2 m tjockt. En eventuell hård A237, påträffades i höjd med kyrkogårdens sydvästra hörn. Det gick inte att avgöra tillkomstsätt av detta lager men det kan sannolikt ha att göra med kyrkogårdens brukning, alternativt är detta ett äldre odlingslager. I ett annat schakt (S220) påträffades en mindre stenrad, A226. Denna låg på ett djup av cirka 1 m från dagens markyta och kunde inte kopplas till någon ytterligare konstruktion.

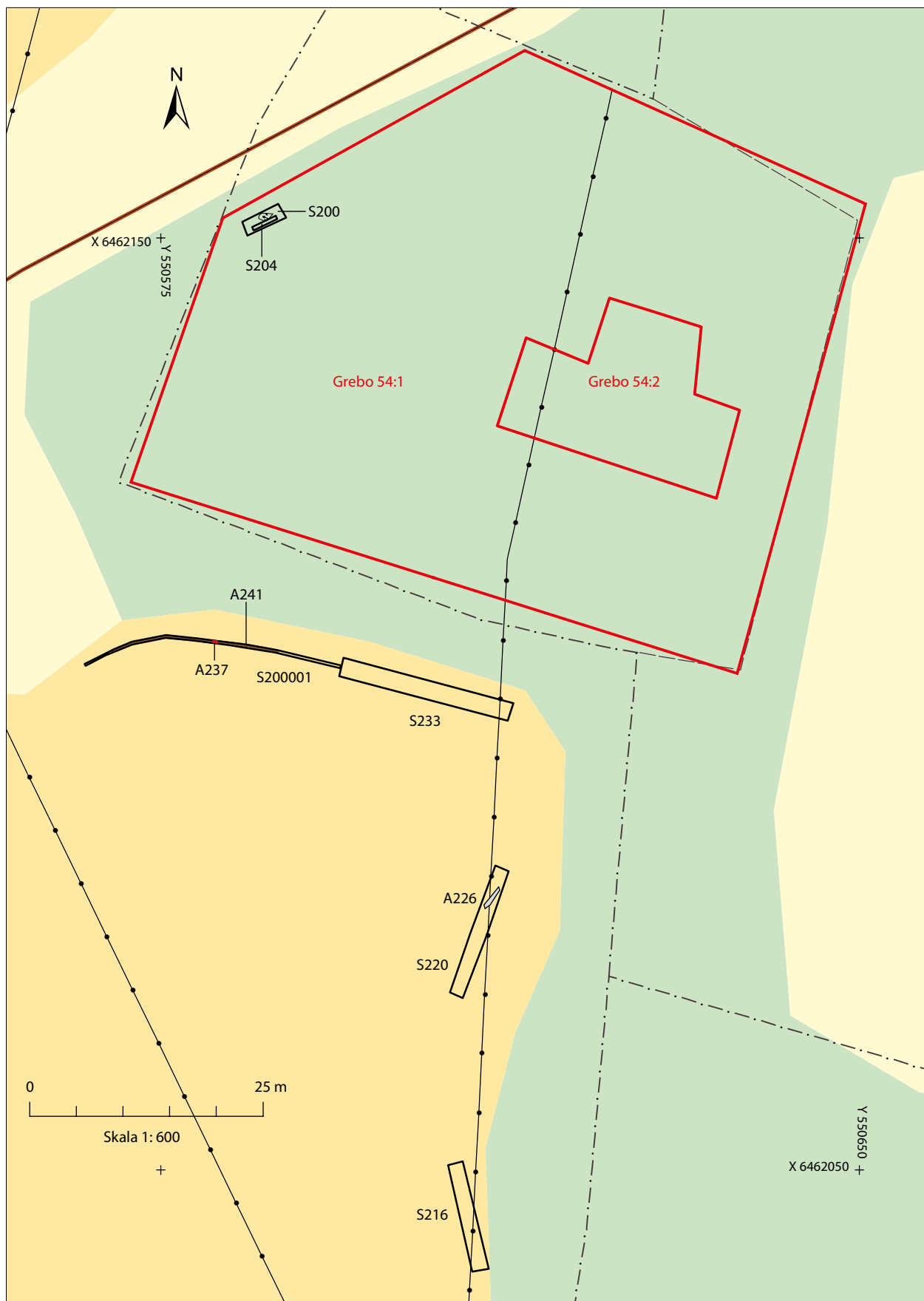

Fig 4. Åkerytan söder om den gamla kyrkogården (RAÄ 54:1) med sökschakt och schaktet där graven påträffades (S200). Skala 1:600.

På Grebo gamla kyrkogård

Elkabeln skulle förläggas på vägens södra sida där det också fanns en befintlig kabel som nedgrävts på 1980-talet. Förhoppningen var att den nuvarande kabelförläggningen inte skulle påverka den gamla kyrkogården och att det sedan tidigare skulle vara bortgrävt av vägens anläggande.

Ett cirka 5 meter långt och 1,5 meter brett schakt (S200) grävdes alldeles intill nuvarande vägslänt och någon meter från kyrkogårdsmuren (fig 4 och 5). Cirka 3–4 meter från den gamla kyrkogårdsmuren påträffades en skelettgrav (A247, A268). Kraniet och överkroppens skelettdelar verkade vara intakt (fig 5 och 6). Armställning grävdes fram och konstaterades ligga över bäckenbenet (armställning C). Graven var utan kista och nedgrävningen var trång. Förmodligen blev personen begravd i svepning. Armställning, bevarandegrad, svepningen och den trånga nedgrävningen är omständigheter som talar för att denna begravning är medeltida och i så fall troligtvis från 1300–1400-tal (fig 5 och 6). Endast cirka 0,2 meter från kraniet i grav A247/268 påträffades även fragment av ytterligare ett kranium (A270). Dessa delar kan komma från en ytterligare grav som, i så fall är yngre, och ligger något grundare än den förra graven, men troligare är att det är en söndergrävd grav där skelettdelarna ligger i återfyllda jordmassor för grav A247/268 (se även beskrivning, bilaga 1).

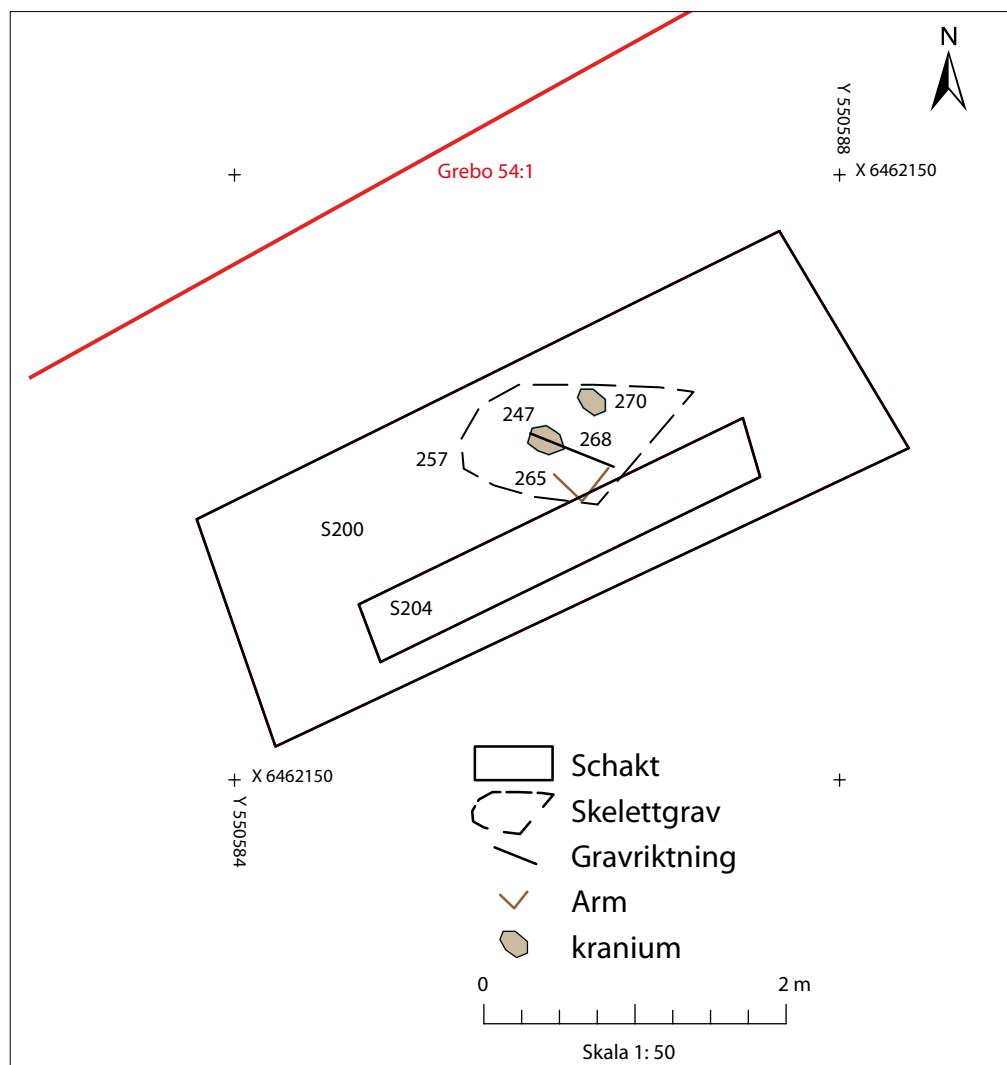

Fig 5. Detalj över de inmätta delarna av graven. Den streckade linjen representerar nedgrävningskanterna. Skala 1:50.

Fig 6. Detaljfoto av framtagna delar i graven, kraniet och höger arm är synliga. Till vänster är synliga. Till vänster syns den på 1980-talet nedgrävda elkabeln (gult plastband). Nere till höger det andra kraniet, A270. Från öster. FOTO JOHAN STENVALL.

Inga skelettdelar togs upp och graven undersöktes inte i sin helhet. Undersökningen av graven avbröts efter samråd med Länsstyrelsen och exploatören. Graven återfylldes med upptagna jordmassor. Alldeles intill graven ligger en elkabel nedgrävd (S204), förmodligen förlagd här på 1980-talet. Detta kabelschakt låg på ett djup av cirka 0,5–0,6 meter från dagens markyta och hade ej påverkat befintliga gravar, det vill säga att kabelschaktet ligger grundare än gravarna. Den nya elkabeln förlades i det gamla kabelschaktet och inga ytterligare undersökningar av gravar gjordes.

Summering

Grebo samhälle med omnejd ruvar på en fantastisk fornlämningsmiljö. Här finns alla tidsperioder representerade och tillsynes i en ovanligt välbevarad form. Dessutom har, som nämnts, Grebo uppvisat några av Östergötlands mer praktfulla vapengravar från äldre järnålder. Tyvärr så har fornlämningarna dessutom fått utstå mycket omilda behandlingar under de senaste två århundradena. Hela gravfältet verkar ha försvunnit, och delar av RAÄ 53 är oåterkalleligt bortgrävt i och med grustäkten. Den gamla kyrkogården har kapats i och med anläggandet av vägen men trots detta påträffas hela tiden nya fornlämningar i Grebo.

Dagens undersökning påvisade sporadiska lämningar i åkermarken söder om den gamla kyrkogården. Dessa lämningar kan antingen höra till medeltida aktiviteter intill kyrkogården, alternativt härrör lämningarna från en äldre järnåldersboplatz eller ännu äldre boplatz, vilket det finns flera indikationer på i närområdet (jfr Nilsson 2001, Rolöf 2004).

Alldeles i utkanten av den gamla kyrkogården, bara ett fåtal meter från kyrkogårdsmuren mot dess nordvästra hörn, påträffades en förmodat medeltida grav. Den gamla kyrkogården ligger i en sluttning med ett par avsatser som antingen är naturliga eller så har dessa beretts redan under medeltiden. Där graven påträffades tyder markförhållandena idag på att kyrkogården inte använts så speciellt frekvent. Det skulle kunna vara detta intryck som Åke Nisbeth tog fasta på när han skrev att ”på grund av terrängförhållandena kunde endast en ringa del av kyrkogården användas för begravingar.” I detta sammanhang nämner han också kyrkogårdens avskärning i nordvästligaste delen, som om den inte innehållit gravläggningar (Nisbeth 1963:195). Dagens undersökning påvisade med all tydlighet att så inte är fallet. Således är det mycket troligt att stora delar av den gamla kyrkogården innehåller gravar, även i dess lågpartier och i dess ytterområden.

Åtgärdsförslag

Riksantikvarieämbetet, UV Öst, föreslår efter avslutade undersökningar inga ytterligare arkeologiska åtgärder. Elkabeln kan förläggas som planerat men måste förläggas i det gamla, befintliga elkabelschaket över kyrkogården.

Linköping i augusti 2012

Johan Stenvall

Referenser

Litteratur

- Nicklasson, P. 1997. *Svärdet ljuger inte: vapenfynd från äldre järnålder på Sveriges fastland*. Diss. Lund : Univ.
- Nilsson, P. 2001. *Vapengravar och stenålderslämningar vid Grebo samhälle*. Arkeologisk utredning, eatpp 1. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Öst 2001:23.
- Nisbeth, Å. 1963. *Sveriges kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Östergötland*. (red) Curman, S. & Tuulse, A. Band I, Häfte 3. Bankekinds härad. Mellersta delen. Stockholm.
- Oxenstierna, E. 1958. *Die ältere Eisenzeit in Östergötland*. Lidingö: förf.
- Ridderstad, A. 1917. *Östergötlands beskrivning*, del II:I. Stockholm.
- Rolöf, M. 2004. *På prästgårdsjorden*. Arkeologisk utredning, eatpp 2. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Rapport UV Öst 2004:50.

Arkiv

Fornminnesregistret, Fmis. www.fmis.raa.se/
Lantmäteriet. www.lantmateriet.se

Administrativa uppgifter

Län: Östergötland

Landskap: Östergötland

Kommun: Åtvidaberg

Socken: Grebo

Plats: Grebo samhälle, fastighet Lundby 1:1, Grebo 2:1 och Melskog 1:1

Fornlämning: RAÄ 53, 54, 181, 183 och 185

Undersökningens mittpunkt: X6462150, Y550585

Koordinatsystem: SWEREF 99 TM

Höjdsystem: RH70

Riksantikvarieämbetet dnr: 422-01387-2009

Länsstyrelsen dnr: 431-5657-09

Länsstyrelsen beslutsdatum: 2011-09-20

Projektnummer: 11322

Intrasisprojekt: O2009:043

Rapportnummer: 2012:150

Ansvarig arkeolog: Johan Stenvall

Beställare: Länsstyrelsen Östergötland

Kostnadsansvarig: PSN Kraftkonsult AB

Undersökningstid: 30–31 januari 2012

Undersökt yta: Ca 78 löpmeter

Arkivhandlingar: Denna rapport och digitala bilder.

Förvaras tills vidare på Riksantikvarieämbetet, UV Öst, Linköping

Fynd: Inga tillvaratagna

Bilaga 1. Anläggningsbeskrivningar

Anr	Typ	Undertyp	Beskrivning
S200	Schakt	–	Cirka 5x1,7 meter.
S204	Befintligt kabelschakt	–	Bef kabel nedgrävd på 1980-talet.
S216	Schakt	–	Cirka 12x1,8 meter.
S220	Schakt	–	Cirka 15x1,8 meter.
A226	Stenrad	–	Flera stenar i storleksordningen 0,4 m som låg på rad. Verkade avsiktligt ditlagda men inga spår av exempelvis kulturpåverkade lager. Låg djupt i förhållande till dagens markyta (åker), cirka 0,8 m.
S233	Schakt	–	Cirka 19x1,8 meter.
A237	Härd?	–	En eventuell härd i botten på det smala kabelschaktet. Ett parti om cirka 0,6 m hade ett sotigt och kolfyllt lager innehållande två skärvstenar. Låg cirka 0,7 m från dagens markyta. Alternativt var detta en del av lagret A241.
A241	Lager	–	Ett parti på nuvarande åker med ett homogent cirka 0,4 m tjockt mörkbrunt lager. Inga fynd. Eventuellt odlingslager? Linjen anger början och slutet av lagret.
A247	Skelettgrav	Begränsning, gravnedgrävning	Nedgrävningskanterna för graven.
A257	Skelettgrav	Kranium	A257 är inmätning av kraniet i graven.
A265	Skelettgrav	Höger arm	A265 är inmätning av höger arm och dess armställning. I medeltida sammanhang kan armställningen vara av C-typ.
A268	Skelettgrav	Gravriktning	Denna linje representerar riktningen av skelettet, från huvud till ryggkota vid bäcken.
A270	Skelettgrav	Kranium	Detta är inmätning av intelligande kranium. Detta kranium kan representera en något yngre begravning, alternativt ligga i återfyllda jordmassor.
S200001	Schakt	–	Cirka 29 0,5 meter.